

„Къщата на географското образование“ – примерен модел „The House of Geography Education“ – an Example Model

Мая Василева

СУ „Св. Климент Охридски“, бул. „Цар Освободител“ 15

Maya Vasileva

Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, Bulgaria

ABSTRACT

Key words:

geography, geography education, geography training, geography didactics, didactic modeling

All processes and phenomena have geographical dimensions which justify the presence of geography science as the main subject of study in Bulgarian school system. As such the role of geography in development of specific competences and patterns of behavior is with undeniable value for students. Against the background of growing public demands for education (and geographic one in particular), it is necessary to develop a new educational paradigm, respectively new educational models that set the student's personality and their needs, interests and responsibilities in the center of geography training process. In this regard, we are taking a step forward by presenting an exemplary educational model of geography education. We construct it on the basis of current interpretations from contemporary geography didactics in Bulgaria and in countries with developed educational systems. We present it through a metaphor having in mind that "severe" theoretical issues may be broken and examined from a different perspective and give us the possibility for further researches of the issue.

Въведение

Географията е един от основните учебни предмети в българското училище. Това се обосновава с факта, че всички процеси и събития имат географски измерения. Като учебен предмет географията помага на учениците да разберат пространствените взаимоотношения на земната повърхност и характера на нейното усвояване от човека. Овладейвайки географски знания и умения у тях се изгражда ценностно отношение към света, способност да мислят, да реагират адекватно в различни учебни и житейски ситуации. Като част от общото средно образование, географското образование формира два вида ценности - „абсолютна ценност“ (присъща само на географията като учебен предмет, развиваща специфични мисловни способности) и относителна (обусловена от връзките на географията с другите учебни предмети) (Пинчмъл, 1986, 44).

Като всяка обществена дейност, географското образование се развива в съответствие с изменящите се потребности на обществото. Днес то е поставено пред различни по своята същност и мащаби предизвикателства:

- Нови революционни начини на познание, нови форми на знанието и ново отношение към знанието;
- Процеса на глобализация и динамика на информационното общество;
- Бурно навлизане на информационните и комуника-

ционни технологии във всички сфери на обществения живот;

- Необходимост от координиране и синхронизиране на образователните системи на страните от ЕС за „създаване на единна Европейска образователна политика (Барселона, 2002);

• Съвременните социално-икономически и политически условия в нашата страна, среда на живот и на труд на българина; и др.

Отговор на потребностите на обществото е формирането на нова образователна култура, респ. нова образователна среда за географското образование с нови изисквания към подготовката на младите хора - за успешна адаптация и реализация, за учене през целия живот. Налага се разработването и утвърждаването на нова образователна парадигма, респ. нови образователни модели, в центъра на които да стои освободената личност със своите потребности, интереси, отговорности за собствения и за обществения просперитет, с качествено нови възможности за избор, за дейност, за индивидуална (колективна, екипна) изява, личност – едновременно гражданин на своята страна и гражданин на света.

В настоящата разработка си позволяваме да предложим именно такъв примерен модел на географското образование. Конструираме го въз основа на актуални интерпретации от съвременната дидактика на географията у нас и в страните с развити образователни системи. Представяме го чрез метафора, което е в известен смисъл „нестандартен“ подход.

Аргументираме се с възможността „тежки“ теоретични въпроси да бъдат пречупени и разгледани от различна перспектива, както и с възможността да се предизвика допълнителен интерес към проблематиката.

Изложение

Как сме конструирали „Къщата на географското образование“? (Фиг. 1)

Основите на „къщата“ са три: географската научна основа, психологическата и общата дидактическа основа.

Географската наука сме определили като фундамент на къщата, защото тя е основният източник на съдържание за географското образование (дори да не е единствен). Влиянието на географската наука се определя от две неща: от актуалното ѝ състояние като наука и от начина, по който се трансформира за целите на обучението.

Предвид факта, че дидактиката на географията е педагогическа наука основен неин проблем е именно трансформирането на географската наука в учебен предмет. Тук съществена е ролята на психологията, тъй като обучението по своята същност има психологическа основа. Конструирането на съдържанието на географското образование, а и образователния процес като цяло се съобразяват с възрастовите особености и психическото развитие на учениците (тяхното мислене, памет, въображение). Това е основание за нас да

поставим втората основа на „къщата“ – психологическата.

Общата дидактика осигурява научната основа на обучението – понятиен апарат, принципи, закономерности, методи на изследване, актуални тенденции. Съгласно спецификата и особеностите на географското знание и познание дидактиката на географията развива своята теория и методология. Тук е мястото на дидактическото моделиране. Като теоретични педагогически конструкции именованите дидактическите модели обясняват и систематизират факторите, формите на проявление, представят последователността от дейности по планиране, осъществяване и анализ на обучението (Коск, 2000, 149). Те имат съществено значение за практиката, изпълнявайки някои специфични функции: да структурират и илюстрират ключовите фактори в обучението; да очертават възловите точки, допринасяйки за систематично планиране и осъществяване на обучението; да изясняват обстоятелствата, взаимовръзките и въздействията на начините на поведение на учителя и учениците (Rinschede, 2007, 37). Тази проблематика сме разгледали по-обстойно в друга наша публикация (вж. Василева, 2016). Тук ще подчертаем само конструктивисткия модел, който е най-широко приет в дидактиката и методиката на обучението по география у нас (вж. Цанкова, 2012).

В общата дидактическа основа на „къщата“ сме заложили и дидактическите принципи, защото:

- Те посочват закономерностите за възможно най-до-

Фигура 1. „Къщата на географското образование“ – примерен модел.

Figure 1. „The House of Geography Education“ – an Example Model.

брото конструиране на училищния учебен процес.

- Те отразяват правилата, указват посоката за дейността на учителите при структурирането, начина за възможно най-ефикасното и успешно реализиране на урока по география и на обучението по география като цяло.

Системата от принципите на обучението по география и мястото на дидактическите принципи там се разгледали по-детайлно в поредица наши публикации, затова тук няма да се спираме на тях (вж. Василева, 2012).

Да влезем в „кџцата“!

Животът в „кџцата“ се задвижва от три колела – цели, учебно съдържание и методика на обучението по география. Ще започнем с целите, защото „те са първа процедура на управлението на учебния процес, своеобразен механизъм, „движеща сила“ в учебния процес, ... норма и критерий за оценяване на резултатите“ (по Гайтанджиева, 2000, 117). По същество целта е предположение и хипотеза на това, към което се стремим. Тя е и нормативен модел на обучението, което означава, че веднџ формулирана, се превръща в задължителна норма за участниците в образователния процес по география – учители и ученици (по Цанкова, 2005, 27).

Главната цел на географското образование е формирането на географската култура на учениците като част от тяхната обща култура. Общоприето е схващането, че географската култура се формира през целия живот на човека, а в училище се полагат само основите ѝ (географско образование се получава не само в училище). Нюанси се наблюдават относно съдържанието на понятието. Тук приемаме следните три нейни основни компонента:

- Географска грамотност, която осигурява базисната подготовка за разбиране и разумна дейност в геопространството;

- Географска компетентност, разбирана като „приобщаване на учениците към географските реалности чрез овладяване на способности за тяхното оценяване и за вземане на решения с географска проблематика при изпълнение на различни социални роли в близки до житейските ситуации“ (Гайтанджиева, 2000, 125);

- Модел на поведение в геопространството – „за разумно взаимодействие (адаптиране) и изменение (преобразуване) на географската среда при изпълнение на различни социални роли“ (пак там).

Формирането на посочените три компонента, които смятаме за подцели на географското образование се осъществява в йерархична последователност и взаимозависимост между тях. Специфичното в случая е, че те се явяват основа за изграждане на ценностната ориентация на учениците, разбирана като „интерес към географското знание и познание, светогледни и нравствено-естетични ценности, които стават мотив, норма и критерий за разумна дейност в географското пространство“ (пак там, 253).

Идва ред на второто „колело“ – учебното съдържание. То се явява втора основна характеристика в обучението по география след целта, защото:

- съдържанието на образованието по география се определя в съответствие с целите;

- се явява преформулирани цели във вид на планирано равнище на усвояване на знания, умения и ценностни ориентации (по Цанкова, 2005, 35-36).

В учебното съдържание са проектирани всички компоненти на географската култура, затова се определя като средство за постигане на целта на географското образование. Традиционно за дидактиката на географията у нас е пред-

ставянето му на пет равнища:

- обща теоретична представа – отразена в научната литература, включваща знания за същността, функциите, равнищата, факторите за подбор, структурата и състава му;

- равнище макроструктура – представено в учебните програми по „География и икономика“ и отразяващо логиката и структурата на учебния предмет;

- равнище микроструктура – конкретизиращо учебния предмет в учебниците по география; представящо състава на учебното съдържание и неговите компоненти; изразяващо най-ясно връзката с целта на обучението в съответния клас;

- равнище дейност на учителя с учебното съдържание – на което учителят първо проучва теоретичните постановки за него в литературата, макроструктурата на учебния предмет, състава му по съответни образователни степени, етапи и класове и второ – пресструктурира го (на ниво урочна единица), определя най-важното в него (чрез което да се постигне общообразователният минимум), актуализира го, систематизира го и го подрежда в нов логически порядък (при обобщителните уроци);

- равнище дейност на ученика с учебното съдържание – на което ученикът го осмисля, усвоява и прилага в различни ситуации.

В нашата „кџца“ колелото на учебното съдържание работи по нов за дидактиката на географията в България начин. То се движи по една спирала, която обвързва всички стъпкове на учебното съдържание (природна география, социално-икономическа география, регионална география, картография и т.н.) и която изобразява непрекъснатия и развиващ се в йерархична последователност образователен процес по география (по идеята на Rinschede, 2007).

Съществена за поддържане живота в „кџцата“ е ролята на третото колело – методиката на обучението по география. Тук ние гледаме на него от друг ъгъл. Това е подробно представено в друга наша разработка (вж. Василева, 2018). За целите на настоящата ще маркираме само основната идея на схващането ни.

Методиката на обучението по география се разгръща в хоризонтален и вертикален план. В основата ѝ се залагат предпоставките на методическата дейност, тези които се отразяват най-съществено върху нейното качество и ефективност – личността на учителя; принципите на обучението; географските концепции и философията на географското образование. За най-малка стъпка в осъществяването на образователния процес се определят техниките на обучение. Самата методическа дейност се осъществява в четири измерения: социални форми, акционни форми, форми на организация на учебното съдържание и фази на протичане на обучението. Това са т.нар. „малки“ методи. „Големите“ методи се определят като специфична и много важна категория в методиката на обучението по география, предвид техните особености и значение.

Резултатът от ефективната съвместна работа на трите колела „излиза през комина на кџцата ни“. Покривът онагледява формираната у учениците географска култура. Представяме я в нови за дидактиката на географията в България нюанси – когнитивна, методическа, емоционална и социална. Това разграничение е обосновано със сферите на човешкото учене и с измеренията на компетентността (по идеята на Rinschede, 2007; Haubrich, 2006; Reinfried & Haubrich, 2015).

Когнитивната географска култура е свързана със сферата на разума и степента на развитие на интелектуалните способности на учениците. Тя описва поведение по придобиване, възприемане, обработване и репродукция на знания. Когнитивната географска култура се разгръща в следните етапи – знаене, разбиране, приложение, анализ, синтез, оценка (по Bloom, 1972; Peterssen, 1994).

Методическата географска култура е свързана с изграждането на методическа компетентност чрез упражняване на работни техники, географски методи и начини на работа по събиране, проучване, тълкуване и представяне на информация. Тя се развива у учениците в следните етапи – способност, готовност, владеене/навик, приложение на определен начин на работа (по Wellenhofer, 1975).

Емоционалната географска култура се определя според възприемането на морални ценности. Тя е свързана с нагласи и ценностно отношение. У учениците се развива в следните етапи – привличане на вниманието, реагиране, оценяване, организация, изграждане на ценностна система, ангажираност (по Krathwohl, 1975).

Социалната географска култура е свързана със социалната сфера на човешкото поведение и с изграждането на социалната компетентност на учениците. Тя включва следните аспекти - контактност и комуникативност; способност за интегриране, участие в екип; отговорност и готовност за оказване на помощ; солидарност; способност за участие в конфликтна ситуация и за понасяне на критика. Ролята ѝ е особено важна предвид съвременните обществени изисквания за социологизиране на географското образование.

„Къщата на географското образование“ е покрита от облака на „ключовите проблеми“ на съвременното общество. Степента на развитие на географската култура у учениците съответства на способността им да се изправят пред тях и да се справят с тях. Казано с други думи географската култура има пряко отражение върху социалната адаптация и бъдеща професионална реализация на младите хора.

Заклучение

Метафорично представеното географско образование позволява да се изведат някои особени положения:

- съвременното географско образование е изправено пред редица сериозни предизвикателства;
- неговата неминуема роля за социалната адаптация и бъдеща професионална реализация на младите хора налага задълбочени научни изследвания с оглед търсене на по-високо качество и ефективност на образователния процес по география;
- като част от „общото европейско образователно пространство“ географското образование у нас следва да се развива посредством адаптиране и прилагане на доказани продуктивни идеи и опит от страни с развити образователни системи.

Литература

- Василева, М., 2012. Система на принципите на обучението по география – теоретични и практико-приложни аспекти, В: Годишник на СУ, ГГФ, Кн. 2 – География, том 105 (2013), 146-180
- Василева, М., 2016. Дидактическото моделиране в обучението по география, В: Годишник на СУ, ГГФ, Кн. 2 – География, том 109 (2017), 357-368

- Василева, М. 2018. Методика на обучението по география – едно по-широко разбиране за методите на обучение, С., УИ „Св. Климент Охридски“ (под печат), 13-19
- Гайтанджиева, Р., 2000. Стратегия на географското образование в СОУ при новите реалности, С., Анупис, 117-235
- Пинчмъл, Ф., 1986. Цели и значение географическото образование, В: Новые взгляды на географическое образование, М., Прогресс, 44
- Цанкова, Л., 2005. Ръководство по дидактика на географията, С., УИ „Св. Климент Охридски“, 27-36
- Цанкова, Л., 2012. Образователният процес по география в средното училище от позициите на конструктивизма, В: Годишник на СУ, ГГФ, Кн. 2 – География, том 105 (2013), 445-452
- Bloom, B.S. et al. (Hg.) 1972. Taxonomie von Lernzielen im kognitiven Bereich. Weinheim u.a.: Beltz
- Haubrich, H., (Hg.) 2006. Geographie unterrichten lernen. Die neue Didaktik der Geographie konkret. 2. Aufl. München u.a.: Oldenburg, 9-23
- Köck, P., 2000. Handbuch der Schulpädagogik für Studium – Praxis – Prüfung. Donauwörth: Auer, 149
- Krathwohl, D.R. et al. 1975. Taxonomie von Lernzielen im affektiven Bereich. Weinheim: Beltz
- Peterssen, W.H., 1994. Lehrbuch Allgemeine Didaktik. München: Ehrenw., 328
- Reinfried, S. & Haubrich, H. (Hrsg.) 2015. Geographie unterrichten lernen. Die Didaktik der Geographie. 1. Aufl. Berlin: Cornelsen, 9-29
- Rinschede, G., 2007. Geographiedidaktik. 3. Aufl. Paderborn u.a.: Ferdinand Schöningh, 37
- Wellenhofer, W., 1975. Theorie und Praxis psychomotorisch-instrumentaler Lernziele, dargestellt an Beispielen eines lernzieorientierten Geographieunterrichts. Donauwörth: Auer